

בענין תענית ביו"ט

הגאון ר' שלמה פישר זצ"ל

בשאגת אריה (סי' קא) תמה במש"כ הרא"ש (סוף מסכת ר"ה) בשם הגאונים ושאר מחברים, דשרי להתענות בראש השנה דלא מיקרי יו"ט, ותמה מ"מ הא הוי ראש חודש, וגמ' מפורשת בר"ה (יט, א) דר"ח אסור בתענית. דאיתא שם דיום לפני צום גדליה אסור בתענית, ומקשה הגמ' דתיפו"ל דהוי יום שלאחר ר"ח ומשני ר"ח דצום בר"ח דאורייתא ולא בעי חיזוק לעשות צום יום לפניו, עיי"ש.

ונראה לבאר, דהנה הרמב"ם (פ"ג מנדרים ה"ט) כתב דהנודר לצום בחנוכה ופורים לא יצום, משא"כ שבת ויו"ט דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. וכתב הכס"מ דהוא כדי ליישב סתירת הסוגיות דבנדרים דף סו איתא דנדר לצום בשבת ויו"ט חייל נדרו, ובתענית דף יב אמרינן דימי מגילת תענית דוחים נדר. ותי' הראב"ד ורמב"ן דלא מיירי בנדר גמור רק קבלה בעלמא, אבל הרמב"ם תירץ דאפי' בנדר גמור עשו חכמים חיזוק.

ותמה הכ"מ מאיזה כח הוא, וכתב לתרץ דכתבו תוס' (יבמות פה, נזיר מג, וע"ז יג) דבדבר שיש בו סברא וסמך יש כח ביד חכמים לעקור דבר אפילו בקום ועשה. מיהו הדבר צ"ב גדול, ועיין חזו"א (אבה"ע סי' כב ס"ק ג) מש"כ בזה לגבי ע"א במיתת הבעל [וז"ל החזו"א, ודעת תוס' דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בדבר שיש בו טעם, והיינו דמתחילה נתנה תורה על דעת חכמים להכריע מה נקרא ידיעה ועד להתיר אשת איש, וחכמים יקבעו בזה חקים קבועים לכל ישראל כו'], וא"כ קשה לומר זאת כאן.

* נערך ע"י הבה"ח רפאל שימל והבה"ח שרגי שהם נ"י. ועי' מש"כ רבינו בזה בשיעור בענין תענית שעות בשבת (נדפס בקובץ 'ישורון' מ"ו).

ועוד תירץ הכס"מ, עפמש"ש ביבמות מיגדר מילתא שאני וה"נ הוי כן. ותמוה, דזה דוקא לצורך שעה וכמש"נ במק"א שרז"ל אמרו לב"ד שבכל דור שהם יתירו בכח של הוראת שעה, ולכן בתורם מטמא על הטהור במזיד הוצרכנו לתירוץ שוא"ת שאני, דבזה לא שייך כלל טעם צורך שעה שאין שם ענין עם בי"ד וק"ל. וא"כ ה"נ גבי הך נדר כן וא"כ הדרא לדוכתיא הקושיא בדעת הרמב"ם.

והנה בסוכה (כו, א) איתא דבליל יו"ט ראשון דסוכות חייב לאכול בסוכה דילפינן חמשה עשר מחג המצות, ובשאר הימים אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. וכתבו התוס' (ד"ה אי) וז"ל, משמע הכא דביו"ט לא הוי חובה ואי בעי לא אכיל כלל חוץ מליל יו"ט הראשון, ולפי"ז אם טעה ולא הזכיר של יו"ט בברכהמ"ז אינו צריך לחזור. והא דאמרינן (ברכות מט, ב) שבתות ויו"ט דלא סגי ליה דלא אכיל אם טעה חוזר, לא מיתוקמא אלא בלילי יו"ט הראשון של חג וכו', אבל לילי יו"ט הראשון של חג לא סגי בלא פת כיון דילפינן מחג המצות, עכ"ל.

מיהו תוס' בברכות (מט, ב ד"ה אי) חולקים ע"ז, וכתבו דבכל יו"ט חייב לאכול פת, אלא מ"ש אי בעי לא אכיל בסוכה נ"מ אם ירדו גשמים ואכל בבית א"צ לחזור ולאכול בסוכה משפסקו הגשמים. [והר"י (הובא ברא"ש שם) מפרש נ"מ שבלילה ראשון חייב לאכול בסוכה בתוך הגשם וחלקו עליו הראשונים]. והרא"ה וי"מ בשיטה פירשו דבידו לאכול רק כזית ואינו מתחייב בסוכה. עכ"פ כתבו כולם דחייבין לאכול פת ביו"ט, והביאו ראייה דאל"כ מאי קאמר בר"ח אי בעי לא אכיל הלא אסור לצום בר"ח כדאיתא בסוגיין בר"ה, אע"כ י"ל אי בעי לא אכיל פת אלא שאר דברים.

אולם ברמב"ם לא הוזכר שצריך לאכול פת ביו"ט, ואפ"ה פסק (פ"ב ברכות הי"ב) דחוזר בבהמ"ז של כל יו"ט. ופשוט דס"ל דאי"ז תלוי בפת אלא כל שהאכילה באותו היום חשובה ומחוייבת אזי חשיב בהמ"ז להזכיר בו מעין המאורע אפילו בדיעבד אפילו אי מצי למיפטר נפשיה בלא פת. ולפ"ז קשה דא"כ ר"ח משמע דאין חיוב לאכול כלל, והרי אסור בו התענית.

והנה בעירובין (מא, א) איתא דבני סנאב היה להם יום י' באב יו"ט דקרנן עצים, פעם אחת נדחה ט"ב משבת ליום זה והתענו ולא השלימו, ופריך הא כל השנים השלימו ונכנסו ליו"ט שלהם כשהם מעונים, לימא דהוי כר' יוסי דס"ל המתענה בע"ש ועיו"ט מתענה ומשלים, ומשני שאני יו"ט דדבריהם הואיל ומתענין בו שעות (כדחזינן דעשו אותו פעם) משלימין בו ערביות. וצ"ב השייכות בין דברים אלו.

ונראה לומר, דבזה חלוק יו"ט דמגילת תענית משבת ויו"ט. דהנה בגמ' תענית (יב, א) איתא דכל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, ופריך מהך דבני סנאב דהתענו ולא השלימו ומשני לצעורי נפשיה בעלמא. ופירוש ובאמת אי"ז תענית. ולפי"ז נראה הגדר דבשויו"ט דחייב בעונג ואכילה אסור לצעורי נפשיה ומצד זה הוא דאסור בתענית, ומשו"ה אסור אף בלא השלמה ואסור אף ליכנס בו כשהוא מעונה אע"ג דב' דברים אלו אין בהם משום תענית, משא"כ יו"ט דדבריהם אין אסור לצעורי נפשיה כלל רק תענית אסור בו, וק"ל.

[מיהו תוס' בר"ה שם (ד"ה אסורין) כתבו דבאמת אסור ביו"ט דדבריהם אף ב' דברים אלו, ורק בשחל בו ט"ב דחמיר הותרו ב' הדברים. מיהו כתבו בעצמם דאין להם ראיה לזה אא"כ נרצה לאוקמה לברייתא [המחלקת בין שויו"ט ליו"ט דדבריהם לענין לפניו ולאחריו] כרבנן דר' יוסי והלא אנן קיי"ל כר' יוסי. ואף לפמ"ש שם אין ראיתם ברורה שכתבו לדייק, דע"כ מה דתניא דבע"ש מותר ר"ל תענית בלא השלמה [לרבנן דר"י] וא"כ רישא דקתני ביו"ט דדבריהם דאסור לפנייהם ולאחרייהם ר"ל נמי אף בלא השלמה. ואי"ז ראיה כלל דמידי איריא הא כדאיתא והא כדאיתא, שויו"ט שאסור בהם עצמם אף תענית בלא השלמה א"כ שדנים בדין לפנייהם ולאחרייהם דנין ג"כ באיסור שכיו"ב נוהג בהם, משא"כ יו"ט דדבריהם שאין אסור בהם עצמם אלא בהשלמה אף איסור דלפניהם רק בהשלמה, וז"פ].

והשתא א"ש דברי הרמב"ם, דהנה כתב הנודר שיצום, וא"כ לא אסר על

עצמו האכילה אלא קיבל עליו תענית^א, וא"כ שייך שפיר חילוק. דהנה כתבו תוס' רפ"ק דסוכה (ג, א ד"ה דאמר) והתר"י ריש ברכות (יא, א) דיש כח ביד חז"ל לומר דהמצוה לא תהא מצוה אם עשה באופן שאסרו לו רז"ל כקורא ק"ש לאחר חצות וכיושב בסוכה קטנה וכדומה, א"כ אי אמור רבנן שלא להתענות בחנוכה שוב אי"ז תענית כלל אלא סתם צעורי נפשא וזה לא קיבל ע"ע, א"כ שפיר מותר לאכול דהמנעותו מאכילה ג"כ אינה קיום הנדר. ובוה א"ש דעת הגאונים, דהנה איתא בשו"ע הלכות ת"ב (סי' תקנא סט"ז) בשם תרוה"ד (סי' קמו) שהמתענין בין המצרים הוי ענין תענית שהוא לזכרון הצרות, אבל המתענים בעשי"ת אי"ז אלא לצעורי נפשיה לתשובה. מעתה שפיר התירו הגאונים להתענות בר"ה משום תשובה דאי"ז תענית כלל אלא צעורי נפשיה בעלמא וזה לא נאסר כלל בר"ה, כמש"נ דזו כונת הגמ' ברכות דאי בעי לא אכיל. דראש חודש אע"ג שכתוב בגמ' שהוא מה"ת, מ"מ אין בו איסור לצעורי כיו"ט רק כשאר ימי מגילת תענית. והטעם דבאמת אינו מה"ת כמו"ש הכ"מ (פ"ג מנדרים ה"ט) והמג"א (סי' תקע ס"ט) והגר"א (סי' תיח ס"ק ד, סי' תקע ס"ק ג) [והוכיחו מאם התחילו אין מפסיקין] אלא ר"ל חמור לאינשי הואיל ועיקרו מה"ת.

א. וא"ת א"כ אי"ז קונם דאורייתא ול"ה אלא מדרבנן כמו"ש הרמב"ן (עי' נדרים סו), ז"א דכבר כ' כמה ראשונים (עי' ריטב"א תענית יב, ב, וע' רא"ש נדרים ה, א ושר"ש שם) דנדרי תענית וצדקה הוו מענין נדרי הקדש והאומר הריני בתענית הוי נדר דאורייתא.